

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 6, Sayı: 12, Eylül 2019, s. 103-119, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 6, Issue 12, September 2019, pp. 103-119

Araştırma Makalesi/Research Article

I. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA ELAZIĞ'DA EĞİTİMİN DURUMU

The State Of Education In Elazığ During The First World War

Özcan TATAR* **Suha Oğuz BAYTİMUR****

Geliş/Received: 05.08.2019

Kabul/Accepted: 25.09.2019

Öz

Osmanlı Devleti'nin en zor zamanlarından biri olan I. Dünya Savaşı süreci, darlık ve zorluk dönemi olarak bilinir. Bu dönemde birçok cephede yapılan muharebeler nedeniyle, gerek nüfus, gerekse ekonomik açıdan büyük kayıplar yaşanmıştır.

Devlet, söz konusu dönemde yaşadığı güçlüklerle rağmen, eğitim alanında faaliyet göstermeye çalışmıştır. Ancak mevcut öğretmenlerin çoğunun silahlı savaşta alınmış olması, eğitim faaliyetini büyük ölçüde aksatmıştır.

Hazırlanan bu çalışmada, dönemin teftiş raporlarına yansımış olan bilgiler ışığında, Elazığ'daki eğitimin durumu hakkında malumat verilmiştir. Bu raporlar çerçevesinde, Elazığ'da o dönemde mevcut olan okulların durumu, öğretmen ve öğrencilerin okul ile olan irtibatları ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Elazığ, Eğitim, Teftiş Raporları, okullar, Birinci Dünya Savaşı*

Abstract

One of the most difficult times of the Ottoman Empire, the First World War process, is known as a period of stenosis and difficulty. During this war period, there were great losses both in population and economic terms due to the battles on many fronts.

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, otatar@firat.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9213-3350>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, obaytimur@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9436-4283>

In spite of the difficulties experienced during the war period, it was tried to be active in the field of education. However, the recruitment of a large number of existing teachers has hampered education activities to a great extent.

In this study which about the situation of education in Elazığ in the light of the information reflected in the inspection reports of the period. In the framework of these reports, assessments were made about the situation of the schools in Elazığ and the relations of the schools in Elazığ and the relations of teachers and students with the school.

Keywords: *Elazığ, Education, Inspection reports, schools, First World War.*

Giriş

Küçük bir beylik halinde kurulmuş olan Osmanlı Devleti, kısa bir süre sonra geniş sınırları ve kurumları ile dikkate değer bir gelişme gösterir. Bu gelişme sürecinde temel eğitim kurumu olan medreseler de belirli bir başarı grafiği yakalar. Ancak Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine paralel olarak, eğitimde de bozulmalar ve aksamalar yaşanmaya başlar. Klasik dönemde Osmanlı eğitim sisteminin temelini oluşturan medreseler, gerek ilk yenileşme döneminde ve gerekse Tanzimat Dönemi ve sonrasında kendi haline bırakılır, medreselerin modernleştirilmesine yönelik önemli bir gelişme olmaz. Buna karşın medreseler, yenileşme döneminde de eğitim faaliyetlerine devam eder (Berkes, 1973, s.204).

Osmanlı Devleti döneminde ilk eğitimin başladığı yer olarak sıbyan mektepleri görülmektedir. 1839'da Tanzimat'la başlayan Avrupalılaşıma hareketinden sonra Avrupa tipi okullar kurulur. İlköğretim okulları ibtidai mektepleri, ortaöğretim okulları idadiler, rüştiyeler ve sultaniler şeklinde teşkil olunur (Tunaya, 1999, s.40).

İlk eğitimin başlangıç yeri olan sıbyan mektepleri, 1862 yılında ibtidai mekteplere dönüştürülerek yeni usulde eğitim ve öğretime başlanır. Bu ıslahat 1871'de genişleyerek devam eder. Ancak sıbyan mektepleri tamamen ortadan kalkmaz. Bir taraftan sıbyan mektepleri kendi içinde ıslahata tabi tutulurken, diğer taraftan da ibtidaiye programları geliştirilir. 1891 yılında şehir ibtidaiileri 3, köy ibtidaiileri ise 4 yıl eğitim verecek şekildedir (Baltacı, 2002, s.455). Sıbyan mekteplerine başlama yaşını 5-10 yaş arası gösterenler olduğu gibi, 5-6 yaşları arası diyenler ve bu rakamı daha aşağı çekenler de vardır (Hızlı, C.V, s.212 – Baltacı, 1976, s.19).

Devlet, eğitim faaliyetlerinin sağlıklı yürütebilmesi için, bu işi teşkilatlı bir hale getirerek 1857'de kurulan Maarif Nezareti usulüne göre, zaman içerisinde her vilayete birer maarif müdürü atar. 1869 tarihinde yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi, teşkilatın idare ve görevlerini kanunî bir

hükme bağlamıştır. Gayrimüslim mektepler ise 1866'da kurulan gayrimüslim ve ecnebi mektepleri müfettişliğinin uhdesinde çalışmalarına devam etmişlerdir (Taşkın, 2013, s.1329). Fakat yeni yeni açılmaya başlanan okullar (rüşdiyeler, idadiler), imparatorluk coğrafyasında yayılmaya başlamasına rağmen, vilayetlerde hali hazırda bir maarif teşkilatı kurulamamıştır. Maarif Nizamnamesi'nin yayınlanmasıyla, vilayet maarif müdürlüklerinin kurulması işi, kanun emri olarak hükümetin görevleri arasına girer. 1879 yılında maarif merkezî teşkilatında yapılan değişikliklerle, vilayet maarif müdürlüklerinin kurulması konusu ele alınır ve hemen uygulamaya geçilir (Kodaman, 1988, s.58). Nihayet 1882 tarihli resmî ilanla hükümet, maarif müdürlüklerinin kuruluşunun gerekçelerini açıklayarak, büyük bir özenle bu işi yürütür. 1882 yılından itibaren her vilayet merkezine ihtiyaç hâsıl oldukça birer maarif müdürü gönderilir (Mahmud Cevad, 1338, s.126).

1.Osmanlı Devleti Döneminde Elazığ'da Eğitim Kurumları

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren yerleşim yeri olan Harput; Urartu, Roma, Bizans, Sasani, Emevi ve Abbasi hâkimiyetlerinden sonra Selçuklu himayesine girmiş, Selçukluların zayıflamaya başlaması ile de Artuklular tarafından yönetilmiştir. Bir dönemlik Anadolu Selçuklu hâkimiyetinin ardından İlhanlı, Memluk, Dulkadirli, Akkoyunlu ve Safevi hâkimiyetlerinden sonra 1515 tarihinden itibaren Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde 19. yüzyılın ortalarına kadar, Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı sancak veya kaza olarak idari sistem içerisinde yer almıştır. Tanzimat'tan sonraki düzenlemelere bağlı olarak, idari alanda yapılan değişiklikler bağlamında 1846 yılında Harput Eyaleti oluşturulmuştur (Aksın, 1999, s.60).

Yeni oluşturulan Harput Eyaleti'nin merkezi ilk dönemlerde Harput iken, ulaşımın zorluğu ve kış şartlarının çetin geçmesi nedeniyle, bugünkü Elazığ'ın olduğu ovalık bölgeye, o zamanki adlandırma ile Mezraa'ya doğru inişler başlamıştır. Bu süreçte 1866 yılından itibaren inişler artmış ve idare merkezi Harput yerine, yeni oluşan Mezraa ve çevresi olmuştur. Aynı yıl içerisinde dönemin Harput Valisi olan Ahmet İzzet Paşa, Harput Eyalet Meclisi'nde aldirdığı bir kararla Ağavat Mezraası adı verilen ovada oluşan şehrin ismini Padişah Abdülaziz'in ismine izafeten Mamüratü'l-aziz olarak değiştirilmesini uygun bulmuş ve bu teklif Meclis-i Vala'da görüşülerek tasdik görmüştür. 1867 yılı Ocak ayında da bu hususta irade çıkmıştır (Aksın, 1999, s.72).

1867 Vilayet Nizamnamesi'nin uygulanmasıyla birlikte, Mamüratülaziz Eyaleti ilga edilerek, Harput ve çevresi tekrar Diyarbakır Vilayeti'ne bağlı bir sancak haline getirilmiştir. Mamüratülaziz Sancağı 1875 yılında Diyar-

bakır Vilayeti'nden ayrılarak müstakil mutasarrıflık haline, 1879 yılından itibaren ise mutasarrıflıktan Vilayet haline getirilmiştir (Aksın, 1999, s.72).

Mamüratülaziz Eyaleti'nin tekrar oluşturulması sonrasında bütün idarî birimler Mezraa olarak bilinen bölgede oluşmuştur. Bu dönemde Harput'ta ikinci bir Belediye birimi oluşmasına rağmen, belediye dışındaki idari işlemler için ahali yeni oluşan Mezraa'ya gitmek zorunda kalmıştır. 1897 (Rumi 1313) tarihinde Harput'da 3. sınıf bir kaymakamlığın teşkili için, halkın teşebbüsü ve vilayet makamının inhası üzerine irade-i seniyye çıkmış ise de, mali sebeplerden dolayı tehir edilmiştir. 1899 (Rumi 1315) tarihinde Harput'da 3. sınıf bir kaymakamlık teşkiline ikinci defa olarak irade-i seniyye çıkmıştır (Sunguroğlu, 1958, C.1, s.218).

Bu dönemde Mamüratülaziz Vilayeti'nin sınırları dâhilinde bugünkü vilayetlerden Elazığ, Malatya, Adıyaman ve Tunceli (o zamanki adıyla Der-sim) illeri ile Bingöl, Erzincan ve Diyarbakır'ın bazı ilçeleri mevcut bulunmaktaydı (Aksın, 1999, s.35-36).

Tanzimat'tan sonra oluşturulmaya başlanan eğitim kurumları Elazığ sınırları dâhilinde de oluşturulmuş ve eğitim yapılmaya başlanmıştır. Bu dönem ile ilgili olarak İshak Sunguroğlu'nun verdiği bilgilere göre, Harput'ta mevcut eğitim kurumları şu şekildeydi:

A. Hususi Mektep ve Medreseler

1. Aile ocağında tahsil
2. Mahalle Mektepleri
3. Evkaf tarafından idare edilen sıbyan mektepleri
4. Medreseler-Kütüphaneler-İcazet

B. Resmi Mektepler

1. İptidai mektepleri. Erkek, kız ve numune ibtidaileri
2. Rüştîye Mektepleri. Harput Mülkiye Rüştîyesi.
3. Elaziz Askeri Rüştîyesi.
4. Mülkiye İdadisi ve Sultaniye
5. Meslek Mektepleri
 - a. Darül-Hilafetül-Aliye
 - b. İmam-Hatip Mektebi
 - c. Darül-Muallimin

d. Darü-Harir

e. Nafia Fen Mektebi

f. Sanat Mektepleri

g. İlk Mektepler olarak yer almıştır (Sunguroğlu, 1958, C.2,s.7).

1892-1893 istatistiklerine göre; Mamuratülaziz Vilayeti'nin bütünü dâhilinde 392'si eski tarzda, 6'sı yeni tarzda olmak üzere, toplam 398 mektep bulunmaktaydı. 1905-1906 ders yılında ise; 77 erkek mektebi, 3 kız mektebi olmak üzere, 80 mektep yeni tarzda eğitim vermekteydi (Kodaman, 1988, s.86-90-Komisyon, 2010, s.30).

Sultan II. Abdülhamit devrinde eğitime büyük önem verilmiştir. Bu bağlamda olmak üzere Mamuratü'l-aziz Vilayeti dahilinde bulunan idarî yapı içerisinde; Merkez Kaza'da 12, Malatya'da 5, Çemişgezek ve Keban'da 4, Akçadağ ve Eğin'de 6, Kızıl Kilise (Nazımiye), Çarsacak, Ovacık ve Arapkir'de 2, Behisni'de 9, Hısn-ı Mansur'da 4, Kâhta, Pütürge, Hozat ve Mazgirt'te 3 ibtidâi mektep açılmıştır. Mamuratü'l-aziz Vilayeti'nin eğitimi için gerekli olan öğretmen ihtiyacını sağlayacak Dâru muallimin açılması ise II. Abdülhamid döneminin sonlarına doğru gerçekleşmiştir (Çelik, 2015, s. 59)

1. Teftiş Raporlarına Göre I. Dünya Savaşı Sırasında Elazığ'da Eğitim ve Öğretim Durumu

Osmanlı Devleti döneminde devlet kurumu olarak Maarif teşkilatının kendi bünyesinde belirli bir düzen ve sistematığı bulunmaktaydı. Devlete ait arşiv kayıtları ayrıntılı olarak incelediği zaman uygulanan eğitim sistematığı geniş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda muhtevasını vermeye çalıştığımız belgeler 1915 yılında Mamuratülaziz Maarif Müdüriyeti'nden mevcut mektepleri teftişle görevlendirilen Maarif Müfettişi Abdulkadir Efendi'nin gözlem ve incelemeleri sonucunda kaleme alınan Elaziz Livası maarif teftiş özet raporlarıdır. Genel teftişe ait olan bilgilerin özet olarak aktarıldığı bu raporlarda, o yılların eğitim durumunun analiz edilmesi açısından çok önemli veriler bulunmaktadır¹.

Belirttiğimiz bu raporlar, bölgenin eğitim-öğretim durumunu gözler önüne serdiği gibi, aynı zamanda sosyo-ekonomik durumu hakkında da bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan, köyleri dolaşan müfettiş, bölgedeki incelemelerinde okul ve öğrenci durumunun yanında kaza ve

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Maarif Nezareti Evrakı(MF. H.T.F.), Dosya No:4, Gömlek No:61. Bu gömlek içerisinde Dersim ve Malatya'ya ait teftiş raporları da bulunmaktadır.

köyler hakkında da bilgi vermektedir. Kaza ve köylerin nüfus durumu başta olmak üzere, halkın ekonomik durumu, ahalinin eğitim kurumlarına ve eğitime bakışı da raporlarda yer bulmuştur. Öğrencilerin yaşam şartları, öğrenci-öğretmen ilişkileri, öğrencilerin ve öğretmenlerin ahlaki durumları müfettiş gözlemlerinde yer almıştır. Okulların fiziki durumu, müstemilatı, binaların eksiklikleri, yeni bir bina yapılacaksa masraf edilecek miktarları, okul araç- gereç ihtiyaçları, ders kitapları ve işlenen müfredatın ne şekilde ve hangi şartlarda olduğu bilgilerinin yanında, öğretmenlerin köylülerle olan ilişkileri hakkında da ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

1915 yılına ait olan bu rapor içerisinde; Elaziz Livası dâhilinde bulunan Elaziz Merkez Kazası, Keban ve Harput Kazası'na ait bilgiler bulunmaktadır. Raporunda yer alan bilgiler aşağıda sistematik olarak verilmiştir:

A. Elaziz (Mezraa) Kazası:

1. Mezraa Kasabası:

Müfettiş Abdulkadir Efendi ilk olarak Merkez Kaza olan ve Mezraa ismiyle anılan Elazığ Merkezi ile ilgili bilgiler vermektedir. Merkezde ve merkeze bağlı 25 okulu teftiş eden Abdulkadir Efendi, okulların fiziksel koşulları ve eğitim öğretim için uygunluğu hakkındaki tespitlerini rapor haline getirmiştir. Yapılan incelemede genellikle merkezde veya merkeze yakın olan köylerde bulunan okullarda fiziki şartların eğitim için yeterince elverişli olduğu belirtilmiştir. Bu okullarda var olan sorunlar yapılacak tamiratlarla kolaylıkla giderilebilecek durumdadır. Bu tamiratlar için büyük meblağlarda gerekmemektedir.

Fakat Abdulkadir Efendi'nin tespitlerinde merkezden uzaklaştıkça okulların sorunlarının arttığı da görülmektedir. Raporunda okulların fiziki şartlarının yetersiz olduğu, binaların eski olması nedeniyle kullanıma elverişli olmadığı, eğitim için gerekli olan malzemelerin ya eskidiği için ya da almaya imkân olmaması nedeniyle yetersizliği vurgulanmıştır. Köylerin bir kısmında erkeklere ait okulların bulunmasına rağmen kızların eğitim görebilecekleri okul bulunmadığı belirtilmiştir. Köylerde yer alan bu okulların fiziki durumlarının ise genellikle yetersiz olduğu, okulların küçük veya tek bir odadan meydana geldiği ve sınıfların sağlıksız olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı nedeniyle eğitim görülen bir bina boşaltılıp, askere tahsis edilmiştir.

Müfettiş Abdulkadir Efendi'nin Mezraa Kasabası ve köylerinde bulunan okullarda yapmış olduğu tespitler şu şekildedir:

2. Mekteb-i Sultanî: Müfettiş Abdulkadir Efendi'nin raporunda; "Mezraada bulunan Mekteb-i Sultanî binası mevcut öğrenciler için yeterli genişlikte değildir. 2000 liralık bir masrafla yeterli genişlikte bir okul yapılabilir." denilmektedir.

3. Dâru'l-mu'allimîn-i Mekteb-i Elaziz: Müfettiş Abdulkadir Efendi'nin tespitlerine göre, bu mektep yeterli olmayıp, dardır. Yeni bir mektep inşa ettirmek için 4000 lira bir masraf gereklidir. Kızlara mahsus olan mektep de dardır. Yeni bir kız mektebi inşası için 1500 lira lazımdır. Mevcut olan kız mektebi o dönemde kapalıdır.

Teftiş raporuna yapılan ekte belirtildiğine göre; Dâru'l-mu'allimîn Mektebi, Fransız Abuna Mektebi'ne nakil olunmuştur. Ancak kısa bir süre sonra askeri ihtiyaçlar nedeniyle burası askerlere tahsis edilmiştir.

Merkez kazada bulunan erkeklere mahsus İbtidai Mektebi mükemmel denilecek bir surette olmasına rağmen, bahçesi yoktur. Keza kızlara mahsus İbtidai Mektebi de gayet iyi durumdadır.

4. Iğki (Aksaray) Karyesi:

Müfettiş Abdulkadir Efendi'nin raporunda; "Bir öğretmeni olan İbtidai Mektebi vardır. Okulun bazı yerleri harap olmuştur. Bu okulun daha iyi olabilmesi için tamir edilmesi gerekmektedir. Bunun için de 5000 kuruş gereklidir." denilmektedir.

5. Kesrik (Kızılay) Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde bir Medrese ile bir İbtidai Mektebi vardır. Ancak bunların bulunduğu bina gayet eskidir. Eğitim yapılmasına uygun değildir. Bu nedenle yeni bir mektep yaptırmak gerekmektedir. Mektebe ait olan malzeme ve eğitim araçları eskimiştir.

6. Hüseyinik (Ulukent) Karyesi:

Müfettişin verdiği bilgilere göre bu köyde erkeklere mahsus bir mektep vardır. Abdulkadir Efendi'nin gözlemine göre okul öğrenciler için yeterlidir. Ancak öğretmene mahsus olan oda haraptır ve tamir edilmesi gerekmektedir.

7. Hoğu (Yurtbaşı) Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu karyede bulunan İbtidai Mektebi, öğrencilerin kullanımına uygun değildir. Gayet eski ve harap olan bina, aynı zamanda küçüktür.

8. Miyadin (Yemişlik) Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde mevcut bulunan İbtidai Mektebi, sıhhat açısından öğrencilerin kullanımına uygun değildir. Mevcut binanın tamir edilmesi mümkün olmadığından yeni bir mektep binası yapılması mecburidir.

9. Perçenç (Akçakiraz) Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde erkeklere mahsus mektep yeterlidir. Ancak kızlara mahsus bir mektebe ihtiyaç vardır.

10. İçme Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde mevcut bulunan İbtidai Mektebi, gayet eski ve rutubetli olup, öğrencilerin sıhhati açısından uygun değildir. Mevcut binanın tamir edilmesi mümkün olmadığından, yeni bir mektep binası yapılması mecburidir.

11. Şahsuvar Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde önceki yıllarda cami haziresi içerisinde bir öğretmeni bulunan İbtidai Mektebi var imiş. Ancak geçen kış cami ile birlikte burası da yıkılmıştır.

12. Alişam (Harmanpınarı) Karyesi:

Rapordaki bilgilere göre, bu köyde bulunan İbtidai Mektebi beş sene önce cami avlusunda bulunan arsa üzerine yapılan yeni binada bulunmaktadır. Yapılan bu bina öğrenciler için yeterli büyüklüktedir. Ancak ders görülen sınıfın tabanı tahtasız olduğu için, öğrenciler toprak üzerinde ders görmektedirler. Bunun yanında öğretmene mahsus oda tamamlanamamıştır.

13. Mollaköy (Mollakendi) Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde mevcut bulunan İbtidai Mektebi, gayet eski olup, öğrencilerin sıhhati açısından uygun değildir. Mevcut binanın tamir edilmesi mümkün olmadığından yeni bir mektep binası yapılması mecburidir.

14. Şintil (Bahçekapı) Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bir muallimi olan bu köydeki İbtidai Mektebi küçük olup, bir odadan ibarettir. Ancak rutubetli olmadığından dolayı öğrencilerin sıhhati açısından uygundur.

15. Kürdamlık-i Has (Cevizdere) Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde bulunan İbtidai Mektebi bir odadan ibarettir ve tek muallimi bulunmaktadır. Yeni bir mektep yapılması için önceki yıllarda girişimde bulunulmuşsa da seferberlik dolayısıyla yarım kalmıştır. Mevcut öğretmenin yeni eğitim usulüne aşinalığı zayıftır.

16. Germili (Yedigöze) Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde mevcut bulunan İbtidai Mektebi küçük ve bazı yerleri hasarlıdır. 10 liralık masraf yapılırsa belirli eksikleri giderilebilir.

17. Kinederic (Gözebaşı) Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin gözlemlerine göre, bu köyde bulunan İbtidai Mektebi'nin öğretmeni yeterli bilgiye sahip değildir. Bir odadan oluşan mektep binası rutubetli ve hava almamaktadır. Bu nedenle öğrencilerin sıhhati açısından uygun değildir. Mevcut binanın tamiri ve genişletilmesi mümkün olmadığından yeni bir mektep binası yapılması mecburidir.

18. Hoh-ı 'Ulyâ (Dedeyolu) Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin gözlemlerine göre, bu köyde bulunan İbtidai Mektebi'nin binası bir yıl önce yıkılmıştır. Bu nedenle kiralanmış bir evde eğitim yapılmaya çalışılmaktadır.

19. Kürk Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde bulunan İbtidai Mektebi bir odadan ibarettir ve tek muallimi bulunmaktadır. Mevcut olan kısmın bazı yerleri meydana gelen depremde zarar görmüştür. Mevcut mekânın çatısı alçaktır ve sınıf karanlıktır.

20. Helezür (Kavallı) Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde bir odadan müteşekkil olan İbtidai Mektebi'nde eğitim malzemesi mevcut değildir. Sadece yazı tahtası vardır.

21. Hanköy (Hankendi) Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgiler göre, bu karyede bulunan İbtidai Mektebi için caminin bitişiğinde bulunan bir oda tahsis edilmiştir. Tahsis edilen bu oda; belirtilen köyün ve çevredeki köylerin öğrencileri için gayet küçüktür. Mevcut şartlarda buranın genişletilmesi mümkün değildir. Bu nedenle yeni bir mektep binası yapılması mecburidir.

22. Seyli (Dilek) Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köydeki İbtidai Mektebi gayet eski olup, tabanı topraktır. Mektepte eğitim araç ve gereçleri yoktur. Mevcut binanın tamiri ve genişletilmesi mümkün olmadığından yeni bir mektep binası yapılması mecburidir. Muallimin eğitim bilgisi gayet yetersizdir.

23. Harabe Câmî' Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde mektep için uygun bir bina yapılamamıştır. Bu nedenle kiralanmış bir evde eğitim yapılmaya çalışılmaktadır. Bu köydeki İbtidai Mektebi'nde de eğitim malzemesi mevcut değildir. Sadece yazı tahtası vardır.

24. Kadıköy Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde mektep için uygun bir bina olmadığından, kiralanmış bir evde eğitim yapılmaya çalışılmaktadır. Önceki yıllarda mektep yapılması için başlatılan faaliyet, Nahiye Müdürü'nün ihmali nedeniyle başarısız kalmıştır.

25. Baskil Karyesi:

Abdulkadir Efendinin verdiği bilgilere göre, bu köyde bulunan İbtidai Mektebi bir odadan ibarettir ve tek muallimlidir. Mevcut olan kısmın tabanı tahtasız olmasına rağmen, rutubetsizdir. Mevcut öğretmenin eğitim bilgisi fazla yeterli değildir.

26. İringil (Taşlyayla) Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, bu köyde mektep için uygun bir bina olmadığından, kiralanmış bir evde eğitim yapılmaya çalışılmaktadır. Burada da eğitim malzemesi mevcut değildir.

B. Harput Kazası

Harput merkez olarak bölgede önemli bir konuma sahiptir. Farklı kültürleri bir arada barındırması nedeniyle eğitim alanında çeşitli okulların açılmasına neden olmuştur. Müfettiş Abdulkadir Efendi'nin raporunu hazırladığı dönemde ise yabancı okul binalarına el konulmuş ve bu okullar eğitim veya farklı amaçlarla kullanılmıştır. Kaza merkezinde bulunan okullarda seferberlik veya daha farklı sebeplerden dolayı bazı sorunlar bulunduğu belirtilmektedir. Yapılacak mali destek ile giderilebileceği düşünülen bu sorunlar, merkeze bağlı köylerde fazlalaşmaktadır.

Kazaya bağlı köylerde eğitim verilen okullarda da var olan sorunlar, Mezraa Kazası'ndaki sorunlarla benzerlik göstermektedir. Bu karyelerde rapora yansıyan sorunlardan biri de öğretmenler ile ilgilidir. Raporda bazı köylerde öğretmenlerin kalacak yerlerinin olmaması nedeniyle köyde yaşamaması veya öğretmenin yetersizliği vb. ifadeler yer almaktadır.

Müfettiş Abdulkadir Efendi'nin Harput Kasabası ve köylerinde bulunan alti okulda yapmış olduğu tespitler şu şekildedir;

1. Harput Kasabası:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgiler göre, Harput merkezinde 2 erkek mektebi, 1 kız mektebi mevcuttur. Erkeklerle mahsus mekteplerden biri, savaşın başlangıcı ile boşaltılan Fransız Kapusinler (Kapuçinler) Mektebi'ne taşınmıştır. Ancak kısa bir süre sonra gelişen savaş şartları ile bu bina hastane haline getirilmiştir. Bu nedenle eğitim uygun olmayan ortamlarda yapılmaktadır. Bu mektep için tehciye gönderilen Ermenilerden kalan bir bina (Emval-i Metruke) tahsis edilmeğe çalışılmaktadır. Erkeklerle mahsus mekteplerden diğeri ise eski bir binadır. Bunun tamiri için 20 liralık bir masrafa ihtiyaç vardır.

Yine aynı belgede "Harput merkezinde bulunan kız mektebi için Ermenilerden kalan bir bina (Emval-i Metruke) tahsis edilmiştir. Ancak kız mektebindeki öğretmenler yetersiz olup, eğitim bilgileri nokсандır. İyi eğitilmiş ve donanıma sahip bir muallime-i evvel tayin edilmişse de henüz İstanbul'dan gelmemiştir." denilmektedir.

2. Hoş Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, bu köydeki mektep, bir odadan ibarettir. Sahip olduğu yapı itibarıyla genişletilmesi mümkün değildir.

3. Şüşnaz (Serince) Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, bu köydeki okul yeni teşkil edilmiş bir okuldur. Bunun için yeni bir okul binası yapılmasına başlanmıştır. Ancak seferberlik koşulları nedeniyle tamamlanamadan yarım bırakılmıştır. Okulun öğretmeni yetersiz olup, değiştirilmesi gerekmektedir.

4. Sarını (Altınkuşak) Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, bu köydeki İbtidai Mektebi'nde bir öğretmen mevcuttur. Öğrencilerin eğitim durumu ve bilgileri gayet kısıtlıdır. Bunun bir sebebi de öğretmenin bu köyde ikamet etmemesidir.

5. Üngüzek (Dalıca) Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, bu karyede bulunan İbtidai Mektebi'nin tabanı tahtasızdır. Buna ilave olarak, pencereleri yetersiz olduğu için karanlık olup, öğrencilerin sıhhati açısından uygun değildir. Bu nedenle yeni bir okul inşa edilmesi gerekmektedir. Mektepte eğitim alan çocukların eğitim durumları gayet kötüdür. Mektebin öğretmeni de yetersiz olup, değiştirilmesi gerekmektedir.

6. Dişidi (Hıdırbaba) Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, bu köydeki İbtidai Mektebi; bir öğretmen odası, bir derslik ve küçük bir aralıktan oluşan bir yapıdır. Mevcut yapının tabanı tahtasızdır. Mektepte eğitim alan çocukların eğitim durumları yok denecek seviyededir. Mevcut öğretmen yaşlı olup, eğitim hususunda gayet yetersizdir.

7. Hal Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, Hal karyesi okula devam eden öğrenci sayısı dikkati çeken bir köy olarak görülmektedir. Okula devam eden öğrenci sayısının fazlalığına rağmen, okul binası küçüktür. Bu nedenle yeni bir mektep yapılması gerekmektedir.

C. Keban Kazası

Mezraa ve Harput Kazalarına oranla merkeze daha uzak olan Keban Kazası'nda eğitim alanında önemli yatırımlar meydana gelmiştir. Kazada eski usul eğitim kurumları olan medreselerin yanında batılı tarzda eğitim veren okullarda yer almaktadır. 1907 yılında medreselerde yaklaşık yüz öğrenci eğitim görmektedir (Çakar, 2019, s.8). Yine Keban Kazasında medreselerin yanında batılı tarzda eğitim verilen okullar da bulunmaktadır.

Müfettiş Abdulkadir Efendi'nin bölgede yapmış olduğu incelemeler Keban Kasabası, on köy ve bir nahiyeden oluşmaktadır. Yapılan incelemeler neticesinde yapılan tespitler rapora yansıtılmıştır. Keban kazasında bulunan okullar ile ilgili var olan sorunlar Harput ve Mezraa Kazalarına oranla daha fazladır. Bölgede alt yapı ve okul binalarının durumunun yetersizliği raporda görülmektedir. Sağlıksız sınıf ortamları ve yetersiz eğitim araç ve gereçleri nedeniyle büyük sıkıntıların olduğu görülmektedir.

Keban Kazasında rapora yansıyan sorunlardan biri de öğretmenlerin durumudur. Seferberlik neticesinde bazı okullarda öğretmenlerin silahaltına alınmasının yanında bazı okullarda bulunan öğretmenlerin ise öğretmen olarak yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Müfettiş Abdulkadir Efendi'nin

Keban Kasabası ve köylerinde bulunan on okul ve bir nahiyede yapmış olduğu tespitler şu şekildedir:

1. Keban Kasabası:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgiler göre, Keban merkezinde yeni bir mektep inşasına kaza kaymakamının ısrarıyla teşebbüs edilmişse de seferberlik nedeniyle yarım kalmıştır.

Teftiş raporuna yapılan ekte belirtildiğine göre, Keban merkezinde bulunan erkek mektebinin bahçe ve avlusu bulunmamaktadır. Uygun bir bina tahsis edilmesi için faaliyet gösterilmektedir. Burada bulunan öğrencilerin çoğu, mektebe devam hususunda lakayt bir tavır sergilemektedirler.

2. Hidi (Aydınlı) Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, köyde bulunan mektep pek sağlıklı değildir. Mektebin öğretmenini savaş nedeniyle silah altına alındığından dolayı eğitim yarım kalmıştır.

3. Denizli Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, bu köyde bulunan İbtidai Mektebi'ne mahsus bir bina bulunmamaktadır. Eğitim kiralanan bir hanede yapılmaktadır. Yeni mektep binası inşasına başlanmışsa da seferberlik nedeniyle bu inşaat yarım kalmıştır.

4. Narmikan (Yazıbaşı-Arguvan) Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, köyde eğitim kiralanan bir hanede yürütülmektedir. Yeni mektep binası inşasına başlanmışsa da seferberlik nedeniyle bu inşaat yarım kalmıştır. Burada bulunan öğretmenin yeterli bilgisi bulunmamaktadır.

5. İsa Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgiler göre, bu köydeki İbtidai Mektebi bir öğretmen ile idare edilmektedir. Mevcut bina küçük olduğu için eğitim güç şartlarda yapılmaktadır. Öğrencilerin eğitim durumları hiç denecek seviyededir. Zira öğretmenin de yeterli bilgisi yoktur.

Teftiş raporuna yapılan ekte belirtildiğine göre; "Bu köydeki öğretmenin gayretleri sonucunda buradaki eğitim belirli bir seviyeye ulaşmıştır." Denilmektedir.

6. Fethiye Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, bu köyde eğitim kiralanan bir hanede yürütülmektedir. Eğitim ile ilgili çok eksikler bulunmaktadır. Öğretmenin de yeterli bilgisi yoktur.

7. Höyük Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, bu köyde eğitim kiralanan bir hanede yürütülmektedir. Eğitim ile ilgili çok eksikler bulunmaktadır. Öğretmenin eğitim hususunda birçok eksikliği mevcuttur.

8. Kuğu (?) Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, burada da mektebe mahsus bir bina bulunmamaktadır. Eğitim, uygun olmayan mahallerde yapılmaya çalışılmaktadır. Daha sonra mektep yapılacağına dair müfettişe vaatte bulunmuştur. Buradaki öğretmenin de eğitim hususunda birçok eksikliği mevcuttur.

9. Tahir Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, bu köyde eğitim toz toprak içerisindeki bir mekânda yapılmaya çalışılmaktadır. Öğrenciler ezber yöntemi ile eğitime çalışılmaktadır. Buradaki öğretmenin de eğitim hususunda birçok eksikliği mevcuttur.

10. Kara Höyük Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, köyde eğitim kiralanan bir hanede yürütülmektedir. Yeni mektep binası inşasına başlanmışsa da seferberlik nedeniyle bu inşaat yarım kalmıştır.

11. Eymir Karyesi:

Abdulkadir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, mektep binası belirli oranda yeterlidir. Ancak taban tahtalı değildir. Buradaki eğitim zayıf olup, öğrencilerin seviyeleri çok düşüktür. Müfettişe göre öğretmen de cahildir.

12. Ağın Nahiyesi²:

Ağın nahiyesinde bulunan iki adet İbtidai Mektebi, zorunlu şartlar nedeniyle birleştirilmek zorunda kalmıştır. Mekteplerin öğrencilerinin sayısı fazla olup, birleştirme yapılan binaya sığmamaktadır. Bu nedenle yeni bir mektep yapılması teşebbüsüne girilmiş ve maarif muhasebesinden 100

² Ağın karyesi teftiş raporunda Ağın Kazası dahilinde gösterilmiştir. Günümüzde bu kaza Erzincan'a bağlı olduğundan dolayı, Ağın karyesi bu kısma dahil edilmiştir..

lira kaynak ayrılmıştır. Ancak seferberlik nedeniyle bu inşaat yarım kalmıştır. Burada bulunan öğretmenlerin yeterli bilgisi bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak da öğrenciler yetersizdir.

Teftiş raporuna yapılan ekte belirtildiğine göre, Ağın'da yetersiz olan mektep binası nedeniyle, bu mektep tehciye gönderilen Ermenilerden kalan bir binaya (Emval-i Metruke) nakil olunmuştur. Bu nahiyede bir kız mektebi için faaliyet yapılmış ve 1332 (1916) yılı bütçesine tahsisat konulması yoluna gidilmiştir. Yine ek rapora göre; burada görevli olan öğretmenlerden üçü savaş nedeniyle silahaltına alınmış olduğundan dolayı eğitimde aksamalar meydana gelmektedir. Başmuallim olan Vahid Efendi'nin yaşlı olması nedeniyle emekli olması söz konusudur.

Teftiş raporunun en sonuna yapılan açıklamaya göre; "Vilayet dâhilinde bulunan okulların hiçbirinde kütüphane ve müze mevcut değildir."

Sonuç

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri'nde uygulanan eğitim sistemini örnek alan Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren eğitim alanına önem vermiştir. Yükselme döneminde açılan okullar ve yaygınlaştırılmaya çalışılan medreseler ile eğitim geliştirilmeye çalışılmıştır. Fakat duraklama dönemiyle beraber kurumlarda başlayan bozulmalar eğitim alanında da görülmüştür. Padişah III. Selim ile başlayan yenileşme hareketleri eğitim alanında da kendini göstermiştir. II. Mahmut döneminde alınan karar ile batılı tarzda açılan okullar, devletin farklı bölgelerine de açılmasına özen gösterilmiştir. Sultan Abdülaziz döneminde her vilayete okullar açılması düşüncesi, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmiştir.

Anadolu ve Rumeli bölgelerinde hemen her vilayette çeşitli okullar açılmıştır. Açılan okulların alt yapıları ve verilen eğitimin durumu hakkında bilgi edinmek amacıyla vilayetlere müfettişler gönderilmiştir. Müfettişlerin bölgede bulunan okullar hakkında edinmiş oldukları intibalar ve almış oldukları bilgiler dâhilinde raporlar meydana getirilmiştir. Harput Sancağına gönderilen Müfettiş Abdülkadir Efendi de, bölgede bulunan okulların durumu hakkında bir rapor hazırlamıştır.

Elaziz (Mezraa) Kazası, Harput Kazası ve Keban Kazası ile bu kazalara bağlı karyelerde bulunan okullar, Müfettiş Abdülkadir Efendi tarafından incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda bölgede var olan eğitim ile ilgili sorunlar ortaya konulmuştur. Böylelikle teoride yapılan planlamaların pratikte nasıl uygulandığı ve hangi sorunlarla karşılaşıldığı görülmektedir.

Harput Sancağında bulunan üç kazada yapılan teftişler neticesinde eğitimde çeşitli sorunların olduğu belirtilmektedir. Öncelikle altyapı çalışmaları

tamamlanmadan açılan okulların ilerleyen dönemlerde yetersiz kaldığı veya okul binalarının artık kullanılamaz olduğu görülmektedir. Bazı binaların rutubet veya farklı nedenlerle sağlıksız oluşu, tek odalı okulların varlığı, okul binalarının tabanlarının toprak ve binaların eski olduğu ifade edilmektedir. Yine bazı okulların avlu veya bahçelerinin bulunmadığı, eğitim için gerekli olan malzemelerin genellikle eksik olduğu görülmektedir. Raporla ortaya çıkan sorunlar içerisinde en önemlilerinden biride bazı öğretmenlerin yetersiz olduğuna dair görüştür. Ayrıca öğretmen sayısının az olmasına rağmen seferberlik döneminde öğretmenlerin silahaltına alınması nedeniyle bazı okulların öğretmensiz kaldığı da raporda yer almaktadır.

Müfettiş Abdülkadir Efendi tarafından hazırlanan rapordan edinilen bilgiler neticesinde merkezde veya merkeze yakın bölgelerde yer alan okulların sorunlarının daha az olduğu tespit edilmektedir. Merkezden uzaklaştıkça bu sorunların arttığı görülmektedir. Yine bu okulların sorunlarının giderilmesi gereken paraların sağlanamadığı ve bu nedenle bazı okulların inşaatlarının bitirilemediği de raporda yer almaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Maarif Nezareti Evrakı, Heyet-i Teftişiyeye (MF. H.T.F.), Dosya No:4, Gömlek No:61.

Tetkik Eserler

AKSIN, Ahmet (1999), 19. Yüzyılda Harput, Ceren Ofset, Elazığ.

BALTACI, Cahit (2002), “Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim”, *Türkler, C. XI*, Yeni Türkiye Yayınları, s.446-462.

BALTACI, Cahit (1976), XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İrfan Yayınları, İstanbul.

BERKES, Niyazi (1973), Türkiye’de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ÇAKAR, Enver (2019), “19. Yüzyılda Keban: Demografik Yapı ve Meslekler”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, C.6, S.11, Elazığ*, s.1-31.

ÇELİK, Kürşat (2015), “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mamuratü'l-aziz Vilayeti Hakkında İki Önemli Rapor”, *Tarihten Günümüze Elazığ Kongresi*, (17-18 Kasım 2014-Elazığ), I, Ankara, 2015, s.55-78

HIZLI, Mefail (1999), “Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, *Osmanlı, C.V*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s.207-217.

KODAMAN, Bayram (1988), Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Komisyon (2010), Elazığ Eğitim Tarihi, Elif Ofset, Elazığ.

Mahmud Cevad (1338), Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, Matbaa-yı Amire, İstanbul.

SUNGUROĞLU, İshak (1958), Harput Yollarında, Elazığ Kültür ve Tanıtma Yayınları, C.1-2, İstanbul.

TAŞKIN, Ünal (2013), “Maarif Salnamelerinde Mamuratülaziz”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6, Issue 3, s. 1327-1353.

TUNAYA, Tarık Zafer (1999), Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri I, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.